

Francesc Casas i Amigó (1859-1887), «el poeta del Vallès»

Alba Lóriz i Pou (Taller Ginebró, Cardedeu)

155

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
18 (2014), 155-166

Resum: *Francesc Casas i Amigó (1859-1887) és un poeta paradigmàtic del moviment cultural de la Renaixença. Nascut a Barcelona, de jove va traslladar-se a la casa pairal de la família per branca materna, can Suari d'Alfou (Sant Antoni de Vilamajor). La seva vinculació a la masia i al Vallès, i el paper cabdal en la seva poesia de les tradicions que allà va conèixer, li van merèixer l'apel·latiu «el poeta del Vallès». Aquest treball pretén recuperar la figura del poeta, caigut en l'oblit fins que l'any 1962 es va poder impulsar un primer homenatge amb motiu del 75è aniversari de la seva mort, que fou continuat amb una segona celebració l'any 2012 amb motiu dels 125 anys de l'efemèride.*

El treball de recerca que presentem¹ pretén recuperar la figura del poeta Francesc Casas i Amigó (Barcelona, 1859-1887). A través d'un recorregut per la seva vida i la seva obra, el treball vol destacar la seva vinculació al Vallès i mostrar el caràcter paradigmàtic de la seva poesia dins el moviment cultural de la Renaixença. L'estudi, essencialment teòric, s'ha complementat amb un projecte de gestió cultural per tal de difondre'l i preservar-lo en la memòria col·lectiva i popular.

Itinerari vital

Francesc Casas i Amigó va néixer el 22 d'abril de 1859 al cor del barri de la Ribera de Barcelona, fill d'una família de la petita burgesia dedicada al sector tèxtil al llarg de cinc generacions. El 1864 morí el seu pare, Antoni Casas i Subirana, de manera que la seva educació va quedar en mans de la seva mare, Serafina Amigó i Martí, la qual va inculcar-li la fe cristiana.

A l'edat de dotze o tretze anys va començar a mostrar interès per la literatura, amb les primeres lectures en castellà de grans autors del Romanticisme

¹ Aquest article és un resum del treball guanyador del premi Camí Ral de treballs de recerca de batxillerat, convocat pel Centre d'Estudis de Granollers per al curs 2012/13, que es pot consultar a l'hemeroteca Josep Móra de Granollers (Arxiu Comarcal del Vallès Oriental) i a la biblioteca de l'Associació Cultural de Granollers. Presentat al Taller Ginebró de Cardedeu, va tenir com a tutora la professora Alicia Molina.

espanyol, d'entre els quals Francesc Amigó i Pla, cosí, amic i marmessor del poeta, destacaria José Zorrilla o Gaspar Núñez de Arce. Influenciat pel seu lirisme i contingut, començà a escriure els primers poemes i novel·les curtes en castellà, que en opinió de Francesc Amigó i Pla «amb tot i els seus defectes, no es feien ingrats a l'oida».²

Inicià els estudis de jurisprudència a la Universitat de Barcelona i, paral·lelament, començà a freqüentar les celebracions dels Jocs Florals i a familiaritzar-se amb el grup d'intel·lectuals que els rodejaven, amb els quals mantenia una estreta proximitat ideològica. S'afermaren el seu interès per la llengua i la literatura catalanes, així com la seva vocació, tant per l'estudi com per la composició poètica, amb dos referents clars: Marià Aguiló i Fuster i Jacint Verdaguer, amb els quals mantindria el contacte epistolar fins al moment de la seva mort.

Tot i així, la disparitat entre els seus interessos i activitats el va abocar a fortes contradiccions, i a experimentar una profunda frustració. L'afany d'escriure i la impotència i el neguit de no poder abocar-s'hi es sumaren al seu caràcter introspectiu i li causaren una degradació de l'estat físic i anímic, fins al punt que el 1878 se li diagnosticà una malaltia de caràcter nerviós. Ell mateix la descriuria al poema «Malaltia del cor»:

[...]

Fa sis anys que malaltejo,
que malaltejo del cor;
la joventut de ma vida
no va passar dels dinou.
Des de llavors que miro
tenebres al meu entorn;
mes nits no tenen estrelles,
mos dies no tenen sol;

[...]

Un jorn varen consellarme,
y'l consell era molt bo,
que tanqués tots los meus llibres
y no llegís un solt mot;
vaig tancarlos desseguida,
menos un qu'es massa gros,
y mostra les seves planes
estes per tot lo mon.

[...]

² Carta de Francesc Amigó i Pla a Marià Aguiló i Fuster amb motiu de la publicació del recull pòstum: Francesc Casas i Amigó, *Poesies*. Barcelona: Tipografia Catòlica, 1888.

Es lo llibre de la vida
plè de misèries y dols,
mentres no puga tancar-lo
estaré malalt del cor.³
[...]

La veu popular i alguns sectors especialitzats donen suport a la hipòtesi d'una tuberculosi, tot i que la fatiga i el procés de melancolia descrits en cartes i versos també encaixarien amb nombroses malalties psicològiques o psiquiàtriques.⁴ Com era habitual a l'època, els metges li van prescriure un tractament higiènic i una estada al camp, i li van prohibir qualsevol activitat intel·lectual, de manera que va haver d'abandonar tant els estudis com la creació literària. Va ser aleshores quan Francesc Casas i Amigó va traslladar-se a can Suari d'Alfou (Sant Antoni de Vilamajor), casa pairal de la família per branca materna, on va tenir l'oportunitat d'entrar en contacte amb la vida i els costums de la Catalunya rural, que la Renaixença pretenia recollir i reivindicar. La seva vinculació a la masia i al Vallès, i el paper cabdal en la seva poesia de les tradicions que allà va conèixer, li van merèixer l'apel·latiu «el poeta del Vallès». Així la descriuria anys més tard al poema «La Masia»:

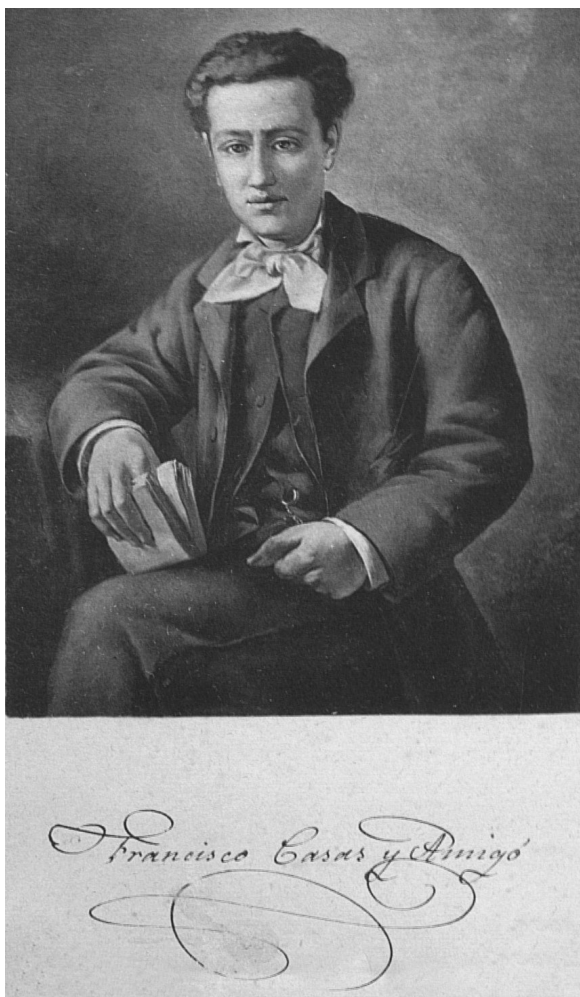
Allà la veig! De feixes y boscos rodejada,
ab sos pallers que daura del sol ponent la llum.
Ja veig ses parets blanques, sa rústega teulada,
sa negra xemeneya que de la llar sagrada
al cel aixeca'l fum.

Després de llarga ausencia, després de trista espera,
¡qué bell es descobrirla sobre'l nadiu terreny!
¡coneixe la porxada, les establles, l'era,
y veure en mitg de boyres alsars'al seu darrera
les cimes del Montseny!
[...]

A partir de 1882 inicià una lenta recuperació que li obriria les portes a una nova etapa d'èxits que ell mateix anomenaria «la segona primavera». Després de reprendre els estudis, el 1884 va obtenir la llicenciatura d'advocat, i va proseguir novament amb la composició poètica. L'any següent, empès per

³ Tots els fragments de poemes citats estan extrets de la primera edició del recull pòstum, a càrrec de Francesc Amigó i Pla, amb pròleg de Marian Aguiló i Fuster: Francesc Casas i Amigó, *Poesies*. Barcelona: Tipografia Catòlica, 1888. Hem mantingut l'ortografia original de l'edició citada.

⁴ Segons Ramon Pinyol i Torrents, "sembla segur que va morir de tuberculosi, malaltia corrent a l'època i que va afectar molts escriptors del segle XIX, per la qual cosa té com una aurèola de «malaltia romàntica». El fet que morís jove, com correspon al mite general romàntic que els déus s'emporten joves aquells que estimen (s'entén aquells que han sobresortit en alguna art), també va contribuir a donar-li una certa anomenada (no diria «fama») entre els sectors intel·lectuals catòlics, i fins es va dir que «podria haver estat EL continuador de Verdager en la literatura catòlica»" (comunicació personal de Ramon Pinyol).

Imatge i autògraf, extrets del llibre de Francesc Casas i Amigó, *Poesies*. Barcelona: Editorial Tipografia Católica, 1888.

les recomanacions de familiars i amics, va presentar-se al Certamen Catalanista de la Joventut Catòlica de Barcelona, en què va resultar guanyador dels tres premis ordinaris pels poemes «Lo Monastir», «Hivern» i «Lo roure vell», de manera que a l'edat de 26 anys, va ser nomenat Trobador de la Gaia Ciència. L'any següent repetiria el triplet amb les obres «La casa de Sant Joseph», «La Masia» i «La germana de la caritat», i també el 1887 amb «Poncella d'amor», «La Llengua Catalana» i «Vilamala».⁵

⁵ Francesc Casas i Amigó, *Poesies*. Barcelona: Tipografia Católica, 1888.

Paral·lelament, va rebre el primer accèssit de la modalitat Englantina per «La Masia» als Jocs Florals de Barcelona de 1886, presidits per Valentí Almirall,⁶ i el cinquè accèssit de la modalitat Flor Natural de l'edició de 1887 amb «Poncella d'amor».⁷

Quan tot just el nom de Francesc Casas i Amigó començava a insinuar-se com el futur i més prometedor deixeble de l'herència poètica verdagueriana, el juliol de 1887 el poeta va emmalaltir de nou, i només 17 dies més tard, el 2 d'agost de 1887, moria a Barcelona, sense que s'hagi pogut esclarir la causa exacta de la seva mort.

L'obra del poeta

Parlar de la vida de Francesc Casas i Amigó és fer-ho alhora de la seva obra. La brevetat del seu període de producció li va impedir arribar a desenvolupar una estètica pròpia, i aquí rau el màxim valor de la seva poesia: en els seus poemes trobem una síntesi paradigmàtica de la poètica romàntica espanyola i la ideologia catalanista, una veu modèlica de la Renaixença a la qual podem atribuir les característiques principals del moviment entorn de tres eixos temàtics centrals: Fe, Pàtria i Amor.

Sagrament del altar, benehit sies,
immensa flama del amor de Deu;
abrusam tots los dies
confontent lo meu cor ab lo cor teu.

Aquesta oració, titulada «Al Santíssim Sagrament», és un exemple dels molts versos religiosos de Francesc Casas i Amigó. La fe és un rerefons omnipresent en tota la seva poesia des de moltes vessants. En ocasions es descriuen escenes bíbliques en marcs bucòlics i idealitzats; d'altres, es tracta la fe com una recerca introspectiva de Déu, que es troba dins l'individu, seguint la línia de la poesia ascètica mística de Sant Joan de la Creu,⁸ o bé a través del trànsit que suposa la mort, sempre present a causa de la malaltia. «La Veu de Jesús» n'és un exemple:

⁶ *Jochs Florals de Barcelona. Any XXIX de llur restauració*. Barcelona: Estampa «La Renaixença», 1886.

⁷ *Jochs Florals de Barcelona. Any XXX de llur restauració*. Barcelona: Estampa «La Renaixença», 1887.

⁸ Francesc Casas i Amigó fa al·lusió a Sant Joan de la Creu en un vers del poema «Al eminent poeta Mossèn Jacinto Verdaguer ab motiu de haver publicat *Lo somni de Sant Joan*: [...] Oh benvolgut rossinyol / que tan dolçament reffilas, / de Sant Joan de la Creu / lligant la tonada mística [...]»

[...]

Si veus que la tardor l'arbre despulla,
no temis, no, cap mal,
¡què hi fa que's torne pols la seca fulla,
si l'arbre es immortal!

Ja't teixire unes ales ben hermoses,
com les del orenel,
perquè quan del roser caygan les roses
pugas volar al Cel!

Notes
d'investigació

Entorn de la religió tracta també altres temes, com ara l'admiració a personatges bíblics (especialment a la Mare de Déu), les funcions de l'Església (conservadora de la cultura, impulsora de tradicions religioses que l'autor descriu i transmissora dels valors atemporals del cristianisme) o aspectes humans com la vida, la mort, el pas del temps, la naturalesa humana, etc.

La pàtria és una altra constant, entesa des d'un punt de vista clarament verdaguerià: una miscel·lània temàtica que podria resumir-se en tres analogies —pàtria i paisatge, pàtria i fe, i pàtria i història— que conformen en últim terme una unitat.⁹ És sobretot un sentiment intrínsec, transmès de generació en generació, amb la masia, i més concretament l'escó, com a nucli; un sentiment que impregna tots els aspectes del dia a dia i desperta el fraternalisme i el tradicionalisme entre els membres de comuna identitat nacional. El saber popular i els costums, apresos dels ancians, vehiculen la seva transmissió; d'aquí la necessitat de conèixer-los i preservar-los, ja que són patrimoni, però també eina de cohesió social. A «La Masia» així ho escriu:

[...]

¡No és morta Catalunya! mon esperit respira
l'alè de sos herbatges, rouredes y pinars;
sos cántichs y llegendes ressonan en ma lira,
y crema dins mon ésser encara una guspira
de ses antigues llars.

Masia dels meus avis, quan era un noyet tendre
tot escoltant rondalles de jays y de pastors,
per animar mos cántichs d'ací dins la vaig pendre,
que no s'apague donques y fes que puga encendre
ab ella'ls altres cors.

[...]

⁹ Ramon Pinyol i Torrents, *Pàtria*. Vic: Eumo, 2002.

La tercera idea clau del moviment és l'amor, entès des d'una perspectiva romàntica —l'adoració d'un arquetip femení idealitzat— i interrelacionat amb altres temes: fe, valors burgesos, natura i malaltia. Es tracta d'un element indispensable per completar la naturalesa humana, però només és concebut com a portador de la plenitud i el sentit de la vida quan està vinculat al compromís i al matrimoni. La natura o els ambients religiosos són el teló de fons dels sentiments i les relacions amoroses, caracteritzades per l'actitud d'entrega i protecció gairebé paternal cap a l'estimada, i són descrits sempre bucòlicament i idealitzada, com podem veure a «Poncella d'amor»:

[...]
Amagats en alcoves de fullatge,
ab amorós llenguatge
cantavan verderoles y pinsans,
y jo tot escoltantne l'armonía
lo cantiret omplía;
mes al vèurel va caurem de les mans.

Encara no va caure de les meves
van cullirlo les seves,
acabantlo d'omplir al raig d'argent,
y trencantne del marge una viola,
amagadeta y sola,
als meus dits va posarla tot rihent.
[...]

La majoria d'aquestes característiques són aplicables a l'amor diví, ja comentat, que guanya terreny en els darrers anys de producció del poeta respecte a l'amor romàntic, en tant que veu aquest últim com un anhel impossible per a ell mateix. El predomini de la fe per damunt de l'amor humà o terrenal s'aprecia en el poema «¡Monja!»:

[...]
Allí jo li vaig dir que l'estimava,
un matí que lligava
un pomellet de llirs com una neu.
Resposta que va ferme vergonyosa:
- Per ser la teva esposa
be't donaría'l cor, mes ja no es meu.
[...]
¡Monja! Volent tenirla per esposa
avuy Jesús li posa
la corona de llirs y l'anell d'or;
mes ¡ay! no puch tenirne gelosía;
¡Jesús! ¡cóm ne tindría,
si veig que me l'ha presa'l teu amor!

Als eixos centrals de la Renaixença s'afegeixen pretextos propis de Casas i Amigó. Predomina la consciència del pas del temps, la vida i la mort, grans temes motivats per la malaltia. Davant del sofriment terrenal, el poeta veu la mort com una alliberació, la promesa d'una segona vida eterna i plaent al cel, l'evasió d'una realitat adversa. Entén la joventut com el moment màxim de gaudi i plenitud, però en cap cas la percep com a pròpia, ja que el jo literari s'identifica amb la vellesa, la maduresa i l'enyor de la infantesa, com mostra a «Sense esperança»:

¡Ay! trista per mi es la vida, - trista per mi,
l'esperança se'm desfulla - com flor d'estiu;
ja res en lo mon espero, - sols una tomba
quan sia nit.

[...]

Jo res en lo mon espero, - pobre de mi,
que si una ilusió tenia, - ja no la tinch;
¡Oh somnis de juvenesa! – somnis hermosos,
¿perqué'm fugiu?

[...]

La delicadesa de les imatges recreades i la distància que s'imposa respecte al món terrenal no ens ha de donar una imatge errònia quant a la seva implicació amb la situació convulsa políticament i social que travessava el país, ni de la fermesa de les seves idees clarament burgeses i conservadores, en defensa d'una organització social provinent de la unitat familiar entesa com a base de la pàtria, i oposades al progressisme, que critica durament a «Lo Monastir»:

[...]

-¡*Progrés!* - va dir lo segle, y sens mirar que feya,
per dins del Monastir
un jorn á la vesprada va passejar la teya,
y va les amples lloses
del sol sagrat dels claustres ab sanch envermellir.

[...]

Després d'aquesta gesta lo poble va ser lliure
y'l Monastir cremat,
però ¡quina vergonya pel poble que va escriure
damunt piles de runes
de sanch ab rojes lletres lo nom de *Llibertat!*

[...]

Com es pot apreciar en molts dels fragments transcrits, la naturalesa té un paper cabdal en la construcció d'una dimensió simbòlica que li permet

expressar temes transcendents amb aparent senzillesa; per exemple, l'arbre apareix com l'arrelament, la fermesa d'idees i la permanència dels costums que sosté l'ocell poeta als versos de «La oració del poeta»:

[...]
¡Jo só l'aucell del mon! La Poesía
es lo vol enlayrat del pensament,
es lo cántich que'l cor á Deu envía,
es lo mágich ressó d'una armonía
que del home endolceix lo sofriment.

Per refilarhi cants arbre no'm manca;
escullo'l mes antich y mes ombriu,
m'agrada'l fullam vert y la flor blanca,
y si'ls pobles que senten son ma branca,
en los pobles que creuhen fas mon niu.

[...]

Estretament vinculat al paper del poeta que descriuen aquests versos, hi ha una lloança a la llengua catalana, i la seva recuperació es defineix com un objectiu nacional vinculat al sentiment patriòtic. D'herència romàntica, la creació poètica s'entén com la màxima expressió de la llibertat, l'elevació i la participació de l'univers, l'absolut, que s'assimilen amb Déu. Ho veiem en el mateix poema:

[...]
En mos cants no ressona la mentida;
Tu, Senyor, á ma boca'ls has posat:
gra de sorra en la platja de la vida,
jo reflexo la llum cap jorn finida
del amor, la bellesa y la vritat.

[...]

¡Jo t'am! oh sí, ¡jo t'am! Ara voldria
lo llenguatge tenir de tots los sers,
per ferne una cascata d'armonía
que cantés lo teu Nom al naixe'l dia,
y que fos l'oració del Univers.

[...]

Es tracta d'una recerca del diví que Casas i Amigó projectà sempre en les petites coses, detalls de la vida quotidiana de la Catalunya idealitzada i bucòlica que estimà. «¡Qué orgullós es l'home!», escriuria en una carta a Francesc Amigó i Pla el 1885, en què sintetitzà l'essència de la seva vida i obra,

Notes
d'investigació

Dues imatges de l'homenatge a Francesc Casas i Amigó a la masia de can Suari d'Alfou l'any 1962, amb motiu del 75è aniversari de la mort del poeta. Fotografies: Anna Maria Olivé i Alguer.

la concepció de la poesia i del món. «S'aboca als grans miralls de la seva intel·ligència per descobrir la grandesa de la creació, y la petita gota de rosada que penja de la punta d'una fulla reflecta l'infinit mar de llum per hont s'enlayran les aromes y volan los aucells, per hont s'explayan les ànimes y navegan los mons envers platjes desconegudes.»

Del mite a l'oblit

Tot i morir jove, Francesc Casas i Amigó va ser àmpliament reconegut en els certàmens en què va ser premiat durant els últims tres anys de vida, però a banda de com va ser acollida la seva obra entre les elits intel·lectuals coetànies, val la pena analitzar també com la va rebre el públic després de la seva mort prematura.

Notes
d'investigació

El poeta del Vallès va esdevenir un mite poètic entre els sectors conservadors de la burgesia catalana, que veien en ell un escriptor representatiu del seu estrat social, el millor deixeble verdaguerià, sens dubte enaltit per les seves circumstàncies vitals, l'acompliment del perfil d'heroi romàntic. La seva anomenada va ser creixent fins a arribar al punt àlgid durant la primera meitat de la dècada de 1920, amb diverses mencions en premsa i fins a set reedicions del recull pòstum de poemes de l'any 1888, amb pròleg de Marià Aguiló i Fuster. A partir d'aleshores, coincidint amb la pèrdua d'influència de la burgesia catalana conservadora, la Guerra Civil i la implantació del franquisme, va caure pràcticament en l'oblit excepte en sectors molt especialitzats, eclesiàstics o propers al poeta per raons familiars o patrimonials.

165

Imatge de la celebració de l'homenatge a Francesc Casas i Amigó a la masia de can Suari d'Alfou l'any 2012, amb motiu del 125è aniversari de la mort del poeta. Fotografia: autora.

Va ser gràcies a aquests nuclis que l'any 1962 es va poder impulsar un primer homenatge i una reedició del recull pòstum *Poesies* amb motiu del 75è aniversari de la mort del poeta i, l'any 2012, com a part complementària d'aquesta investigació, una segona celebració amb motiu dels 125 anys de l'efemèride.

D'aquesta manera, s'ha tornat a parlar d'un poeta que sintetitza la transversalitat i complexitat del seu temps, perquè parlar de Francesc Casas i Amigó és fer-ho d'un paradigma, d'una època complexa que assentà els pilars de l'actualitat, del corrent més únic i característic de la nostra literatura, del *modus vivendi* de dues Catalunyaes —rural i urbana— i els efectes de la dialèctica entre ambdues, de la figura de l'artista i el conjunt de tòpics i imatgeria que l'envoltaren i l'elevaren durant prop de cinc dècades. Però també de la necessitat imperant de recuperar el patrimoni local amb tasques de recerca i investigació de proximitat, i difondre'l per garantir-ne la supervivència davant les circumstàncies històriques adverses i fluctuants.